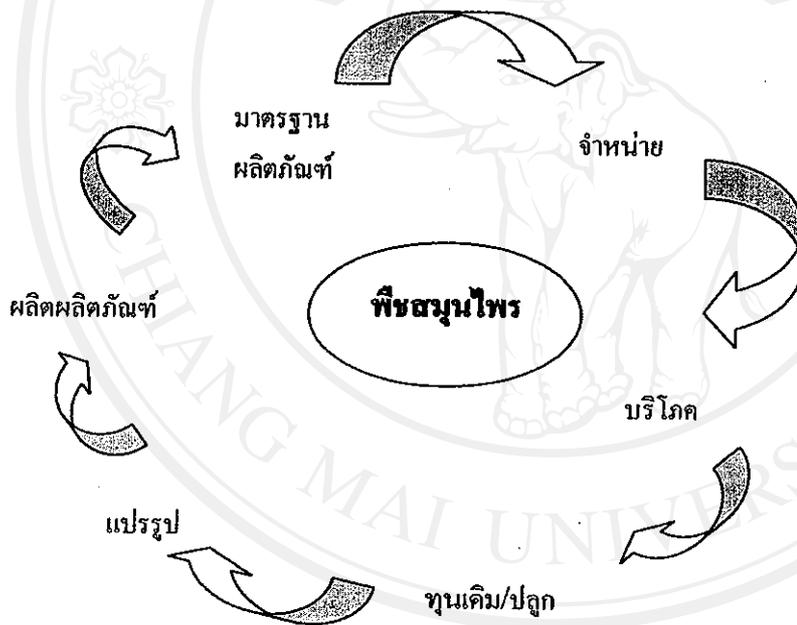

บทที่ 7

รูปแบบการจัดการผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่ยั่งยืนในชุมชนล้านนา

จากการวิเคราะห์ศักยภาพด้านการผลิต และการใช้พืชสมุนไพรในลักษณะต่างๆ อีกทั้งด้านการตลาดของพืชสมุนไพร สามารถพัฒนารูปแบบการจัดการผลิตและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่ยั่งยืน โดยพิจารณาตามวงจรผลิตสมุนไพร สำหรับการวางรูปแบบแนวทางการจัดการการผลิต คือ

ภาพ 7.1 วงจรการผลิตและใช้พืชสมุนไพร

7.1 การจัดการการผลิตพืชสมุนไพรจากธรรมชาติและการปลูก

จากการวิเคราะห์การผลิตสมุนไพรจากธรรมชาติและการปลูก โดยพิจารณาจากแนวโน้มปริมาณทรัพยากรสมุนไพร การผลิตอาหาร ยา และแหล่งรายได้จากธรรมชาติ การปลูกสมุนไพร และการส่งเสริมการปลูก สามารถสังเคราะห์การจัดการการผลิตสมุนไพรจากธรรมชาติและการปลูกอย่างยั่งยืน ได้ดังนี้

1) การอนุรักษ์พืชสมุนไพร ควรมีปลูกพืชสมุนไพรทดแทนโดยการสำรวจพืชที่มีการนำออกมาใช้บริเวณชายป่า แม้ว่าจะมีความเห็นว่าพืชสมุนไพรที่นำมาผลิตยาสมุนไพรจะมีสรรพคุณดี กรณีอยู่ในป่าเท่านั้น แต่ก็ควรส่งเสริมการปลูกทดแทน (WHO, 1993) ผู้มีบทบาทนี้ในระดับผู้ใช้ควรเป็นกลุ่มหมอพื้นบ้าน โดยควรมีการรวมกลุ่มในแต่ละจังหวัด และให้ความรู้แก่ชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนในการอนุรักษ์สมุนไพรด้านนา โดยให้ความรู้ประกอบเพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่าของพืชสมุนไพร โดยหน่วยงานป่าไม้ควรให้การสนับสนุนพื้นที่ปลูกและช่วยเหลือการค้าเนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สำหรับการดำเนินการโดยรัฐได้แก่หน่วยงานของสวนพฤกษศาสตร์กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรเพิ่มการศึกษาวิจัยการปลูกพืชสมุนไพรที่หายากได้แก่เครื่องหอม สร้อยพัดคำ และปลาไหลเผือก เป็นต้น นอกจากนี้ในโรงเรียนและสถานีนามัยควรฟื้นฟูการปลูกพืชสมุนไพรในสาธารณสุขมูลฐานและใช้สอนเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าและนำไปใช้อย่างง่าย ๆ เพื่อดูแลสุขภาพ

2) ควรส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร โดยกระทรวงเกษตรฯ ต้องส่งเสริมการปลูกเป็นสองระดับ คือการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ดำเนินการโดยสาธารณสุขอำเภอ และการปลูกสมุนไพรเชิงพาณิชย์เพื่อป้อนโรงงานแปรรูป ดำเนินการโดยกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะต้องมีหน่วยสนับสนุนหาแหล่งผลิตวัตถุดิบที่มีคุณภาพ รวมทั้งข้อมูลการปลูกสมุนไพรเพิ่มเติมจากที่เป็นอยู่ อีกทั้งทราบว่าหากลำพันธุ์จากแหล่งใดเพื่อนำมาแนะนำแก่เกษตรกร

3) ในกลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร ควรรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ เพื่อให้บริหารจัดการได้ง่าย เช่นกรณีการรวบรวมผลผลิต โดยหน่วยงานปฏิบัติร่วมส่งเสริม ได้แก่เกษตรอำเภอ โดยกรมวิชาการเกษตร จัดอบรมเรื่องเกษตรอินทรีย์และให้โอกาสสมาชิกดูงานด้านการปลูกพืชสมุนไพร โดยร่วมอบรมความรู้เรื่องพืชสมุนไพรกับหน่วยงานสาธารณสุขอำเภอ หน่วยงานพาณิชย์จังหวัด หรือสหกรณ์ ซึ่งจะรับผิดชอบอบรมความรู้เรื่องการตลาด

4) ในอนาคต ผู้ปลูกต้องหันมาสนใจการปลูกพืชสมุนไพรแบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค ควรมีความรู้ว่าใครเป็นผู้บริโภค เมื่อไร และอย่างไร พืชสมุนไพร มีแนวโน้มการตลาดคืออะไร ราคาคงตัวหรือไม่ พืชแต่ละอย่างมีประโยชน์อย่างไร ตลาดต้องการรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างไร ก่อนถึงตลาด ต้องทำการวิเคราะห์หรือทำขึ้นคอนโคหรือไม่มีโอกาสเพิ่มมูลค่าได้หรือไม่ ผู้ปลูกรายใหม่ต้องทำการวิจัยการตลาดอย่างต่อเนื่อง เพื่อดูความต้องการอย่างต่อเนื่อง และหาตลาดใหม่ๆ ส่วนใหญ่ในต่างประเทศ การติดต่อโดยตรงกับผู้ปลูก เป็นสิ่งที่ต้องการเพื่อควบคุมคุณภาพวัตถุดิบให้สม่ำเสมอ โดยเฉพาะโรงงานขนาดใหญ่ในเชียงใหม่ก็มีแนวคิดเช่นนี้ หน่วยงาน

สาธารณสุขจังหวัดจะเป็นหน่วยงานที่ประสานระหว่างเกษตรอำเภอ โดยกรมวิชาการเกษตร โรงงานและชุมชน

5) ควรกำหนดให้มีการวิจัยด้านการปลูกพืชสมุนไพรในด้านต่างๆ เช่น ผลผลิตต่อไร่ สายพันธุ์ที่เหมาะสม กรรมวิธีและระยะเวลาที่เหมาะสมในการเก็บเกี่ยว วิธีการเก็บรักษาวัตถุดิบและ ปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปลูกพืชสมุนไพรแต่ละชนิดรวมทั้งราคาทุนต่อไร่ ปริมาตรบรรจุต่อหนึ่งคันรถบรรทุกเพื่อให้สามารถคำนวณต้นทุนสินค้า โดยเฉพาะผลการปลูกด้วย วิธีเกษตรอินทรีย์ซึ่งสามารถเพิ่มมูลค่าได้ ดำเนินการโดยสถานีวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ร่วมกับสถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข

7.2 การจัดการแปรรูปและการผลิตผลิตภัณฑ์

ในการแปรรูปพืชสมุนไพรและผลิตยาสมุนไพร ในกรณีของหอมพื้นบ้าน มีการผลิต และ การใช้สมุนไพรในระยะเวลาอันสั้นและอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ส่วนใหญ่ไม่ได้จำหน่ายข้ามจังหวัด เว้นแต่มีผู้มาสั่งซื้อหรือมารับไปจำหน่าย วิธีการผลิตไม่ยุ่งยาก คณะเภสัชศาสตร์สามารถพัฒนา รูปแบบยาให้ทันสมัยและน่าใช้ เพื่อความยั่งยืนของการแพทย์ล้านนา โดยร่วมกับกรมพัฒนา การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และสถาบันการแพทย์แผน ไทย กระทรวงสาธารณสุขร่วมกันประสานความร่วมมือร่วมกันในการวิจัยพัฒนางานด้านพัฒนา ตำรับยา ส่วนการแปรรูปพืชสมุนไพรให้เป็นสินค้ากึ่งสำเร็จรูป ได้แก่สมุนไพรเป็นจีน เป็นผง และน้ำมันหอมระเหย หากเป็นกลุ่มที่มีการแปรรูปเพื่อการผลิตขนาดเล็ก สำหรับการแปรรูปขนาด ใหญ่เช่นปริมาณ 1 ตัน ควรให้ความสำคัญในด้านเทคโนโลยีการทำความสะอาด การหั่นและการ แปรรูป ประกอบด้วยองค์ความรู้และเครื่องมือ เครื่องจักร โดยขณะนี้ผู้แปรรูปยังมีความรู้ ไม่ ถูกต้อง ในด้านการทำให้สมุนไพรแห้งโดยบางกลุ่มใช้วิธีการตากแดดจัด เพื่อป้องกันเชื้อรา ขณะเดียวกัน สารสำคัญก็ได้สูญเสียบไปด้วย ในชุมชน ควรมีการสร้างโรงงานแปรรูปขนาดกลางที่มี เครื่องอบสมุนไพรกำลังการผลิตจำนวน ประมาณ 1-2 ตัน ที่มีความสามารถระบายความชื้นและ ควบคุมอุณหภูมิได้อย่างดี โดยอยู่ในจุดที่กลุ่มต่างๆสามารถขอรับบริการ เพื่อสามารถส่งสินค้า ดังกล่าว ไปยังโรงงานที่มีศักยภาพในการผลิตสูงหรือเพื่อแปรรูปไว้ใช้ในระยะเวลา สำหรับเครื่อง กลั่นน้ำมันหอมระเหย พบว่ายังมีผู้วิจัยเพื่อหาเครื่องต้นแบบที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการกลั่น น้ำมัน สรุปว่างานด้านเทคโนโลยีและความรู้สมุนไพร ควรมีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานโดย คณะเภสัชศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ ร่วมกับสถานีวิจัยเครื่องจักรกลการเกษตร กรมวิชาการ เกษตร เพื่อศึกษาให้สามารถนำไปใช้กับงานระดับต่างๆและให้มีการออกหนังสือคู่มือการแปรรูป พืชสมุนไพร โดยกรมวิชาการเกษตรแก่เกษตรกรที่สนใจ ในระดับ โรงงาน หน่วยงานฝ่ายเภสัช

สาธารณสุข ควรประสานงานการจัดอบรม ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตใหม่ๆ โดยจัดเป็นประจำปีหรือสนับสนุนให้มีการสื่อสารระหว่างหน่วยงานทางวิชาการของสาธารณสุขจังหวัด ฝ่ายโรงงานควรรวมตัวกันเป็นสมาคมโรงงานยาแผนโบราณประจำจังหวัด โดยมีการกำหนดแนวทางเพื่อการพัฒนาสินค้า และหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ เพื่อให้สามารถสร้างความเข้มแข็งในธุรกิจ

ในด้านการผลิตยาในโรงพยาบาลพบว่า มีแนวโน้มการขยายตัวโดยพิจารณาจากมูลค่าการตั้งซื้อวัตถุดิบและสินค้าที่จำหน่าย ทางฝ่ายผลิต ควรมีเกสเซอร์ร่วมช่วยพัฒนาตำรับหรือตั้งสูตรควบคุมมาตรฐานและคุณภาพการผลิตและออกแบบผลิตภัณฑ์ให้นำใช้ยิ่งขึ้น ควรพัฒนาสินค้าให้หลากหลายมากขึ้น อาจแบ่งเป็นการผลิต สองระดับ ระดับแรกเป็นการผลิตยาที่มีตำราอ้างอิงเช่น สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน และยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณหรือตำราที่กำหนดโดยกระทรวงสาธารณสุข ระดับที่สอง ให้หมอพื้นบ้านเป็นผู้ผลิต และผู้ให้บริการ เป็นทางเลือกโดยอาจร่วมกับการแพทย์ทางเลือกอื่นในโรงพยาบาล เน้นการผลิตยาดูแลสุขภาพเช่นยาประจำวัยประจำฤดู ให้เป็นเอกลักษณ์แบบล้านนา เพื่อเป็นทางเลือกแก่ประชาชนในการแสวงหาบริการ เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งของการแพทย์พื้นบ้าน ทำให้การแพทย์พื้นบ้านคงอยู่ต่อไป และเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคลากรของรัฐและหมอพื้นบ้าน จุดนี้น่าจะอาศัยบุคลากรที่ผลิตโดยโรงเรียนแพทย์แผนไทยของรัฐ ได้แก่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เป็นตัวกลางเชื่อมประสานระหว่างสองระดับ โดยพัฒนาสถานพยาบาลการแพทย์พื้นบ้านทางเลือก จัดตั้งในโรงพยาบาลชุมชน หรือสถานเอนามย์ สำหรับกรณียาที่จ่ายเฉพาะรายแก่ผู้ป่วย อาจให้หมอพื้นบ้านและบุคลากรที่ผลิตขึ้น มีโอกาสในการใช้ตำราที่หมอร่วมผลิตขึ้น

การผลิตยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ในโรงงาน สถานผลิตยาแผนโบราณ ควรเน้นให้มีการพัฒนามาตรฐาน ด้าน GMP ในโรงงานที่สร้างใหม่ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคด้านยา สำหรับการผลิตยาแผนโบราณสูตรตำรับล้านนา ควรให้มีกรรมการที่รู้เรื่องตัวยาสสมุนไพรมูลฐานพิจารณาหรือมีตำราแยกจากตำราแพทย์แผนไทยที่เป็นอยู่ เพื่อให้โอกาสแก่ยาพื้นบ้านในการใช้ในสาธารณสุขในวงกว้างมากขึ้น และหน่วยงานสาธารณสุขจังหวัด ควรจัดประชุมปีละครั้งสำหรับการพัฒนามาตรฐานผู้ผลิตและองค์ความรู้ วิชาการใหม่ในด้านยาแผนโบราณและควรมีทางเชื่อมต่อระหว่างหน่วยงานรับ และสถานศึกษาในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต โดยให้มหาวิทยาลัยได้มีโอกาสเข้าไปพัฒนาผู้ประกอบการ โรงงานมากขึ้น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ควรมีแหล่งกำหนดที่แน่นอน และมีการตรวจรับ อย่างมีมาตรฐานเช่นเดียวกับอาหารที่ผลิตโดยโรงงานอุตสาหกรรม

ในการผลิตผลิตภัณฑ์โดยกลุ่มแม่บ้านหรือชุมชนระดับต่าง ๆ พบว่าสินค้ามีความหลากหลาย แต่มีการผลิตเลียนแบบกันมาก เมื่อจัดเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์สุขภาพ พบว่ารวมตัวกันได้ยากอีกทั้งกลุ่มมีแนวคิด และมีความรู้ด้านการผลิตไม่เท่าเทียมกัน จากการสำรวจพบว่ากลุ่มต้องการ

ให้มีความช่วยเหลือจากรัฐในด้านการตรวจมาตรฐาน เพื่อนำไปไปแสดงแก่ผู้ซื้อ แต่ยังไม่มีความคิดในการจะพัฒนาหรือปรับปรุงสถานที่ผลิต และเทคโนโลยี ทางรัฐโดยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัย ควรให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการ โดยเฉพาะหน่วยงานที่สอน อบรมการแปรรูป และการผลิตเครื่องสำอาง ควรมีความรู้เกี่ยวกับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และวิธีการที่เหมาะสมในการแปรรูป เพราะผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีความละเอียดอ่อน เพราะมีอายุกำหนด และหากผลิตไม่ดีพอ อาจมีการปนเปื้อนได้ และการเสื่อมของผลิตภัณฑ์ แหล่งที่ผลิตสินค้ามีคุณภาพ ควรสนับสนุนให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นที่พักศึกษา

เนื่องจากกระแสความต้องการสมุนไพรในการดูแลสุขภาพ ทางกระทรวงสาธารณสุข ควรส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการดูแลสุขภาพจากหอมพื้นบ้าน ในโรคพื้นฐานเช่น โรคหวัด อาจใช้สมุนไพรประกอบกันได้แก่กระเพรา ชิง และมะขามป้อม ผลิตเป็นยาน้ำเพื่อให้ร่างกายมีความอบอุ่นและแก้ไอ เป็นต้น หรือใช้สมุนไพรที่ให้ความร้อน ในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับบำรุงธาตุในฤดูหนาว เป็นต้น การพัฒนาจากภูมิปัญญาและให้ความรู้ประชาชน ด้วยย่อมนจะทำให้การแพทย์พื้นบ้านคงอยู่เป็นทางเลือก และมีการใช้อย่างยั่งยืน เพราะจะใช้อย่างมีทิศทางมากขึ้น สำหรับการวิจัยเพื่อใช้ในโรคซับซ้อน ควรอาศัยมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะหน่วยงาน คณะเภสัชศาสตร์ ร่วมกันวิจัยสมุนไพรที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นยาในประเทศ แต่ควรพัฒนาเป็นระบบร่วมกัน ให้ได้ทราบความปลอดภัย ประสิทธิภาพ และขนาดให้ยาเป็นเบื้องต้น

แนวทางการใช้วัตถุดิบในผลิตภัณฑ์ของสปา จากการศึกษาอัตลักษณ์ของสปา ที่ควรเป็นในด้านนา ด้านกลิ่นและรส พบว่ามีพืชหอม และอาหารพื้นบ้านเช่นผักพื้นบ้าน โดยเฉพาะกลิ่นดอกไม้หอมของล้านนาที่ควรได้รับการพัฒนาและนำมาใช้เป็นผลิตภัณฑ์ในสปาของเชียงใหม่ซึ่งมีอย่างน้อย 40 แห่ง แต่ปัจจุบันในผลิตภัณฑ์ประเภทกลิ่นส่วนใหญ่จะใช้น้ำมันหอมระเหยของต่างประเทศ หากมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชหอมล้านนา ขอมจะเป็นการสร้างมูลค่าน้ำมันหอมระเหยที่ผลิตในประเทศเช่นน้ำมันมะนาว ส้ม ตะไคร้แกง ยูคาลิปตัส ชิงและน้ำมันว่านสาวหลง เป็นต้น ขณะนี้ถูกประคบล้านนาก็ได้รับการยอมรับและใช้ภายในประเทศและต่างประเทศมากขึ้น แต่การผลิตสูตรล้านนา ยังต้องอาศัยวัตถุดิบในป่า โดยเฉพาะเช่น ใบเป้ง้า ใบหนาด เป็นต้น

7.3 การจัดการมาตรฐานผลิตภัณฑ์

1) ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่มแม่บ้านยังขาดความรู้เรื่องมาตรฐานการผลิต และควรมีการจัดอบรมทางวิชาการ โดยคณะเภสัชศาสตร์ และเน้นการสร้างคุณค่าสมุนไพรไม่ใช้การผลิตตามกระแสทั้งนี้ทางสาธารณสุขจังหวัด ควรประสานงานกับหน่วยงานพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยเพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้องในการพัฒนาสมุนไพรให้เป็นสินค้า

2) เนื่องจากสินค้าที่ส่งออกต่างประเทศ จำเป็นต้องได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพเช่น ปริมาณสารสำคัญ และเชื้อจุลินทรีย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ศูนย์วิทยาศาสตร์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ควรอบรมความรู้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการผลิต แก่ผู้ประกอบการเพื่อส่งออก กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ควรพัฒนาวิธีการวิเคราะห์สารสำคัญ แบบง่าย เพื่อให้ผู้ประกอบการใช้เป็นมาตรฐานเบื้องต้นเพื่อประเมินสินค้าก่อนตรวจอย่างละเอียด เพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการส่งตรวจ

เอกชนควรร่วมสร้างห้องปฏิบัติการเพื่อรับบริการการตรวจวิเคราะห์ โดยสามารถใช้ ใบรับรองผลได้ในการค้า

7.4 การจัดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์

1) การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ผู้ผลิต ควรให้ความรู้แก่ผู้ใช้ในด้านสรรพคุณขององค์ประกอบ สินค้า โดยอาจทำเอกสารประกอบ

2) การจัดหาตลาดให้แก่ผู้ประกอบการ ควรเป็นหน้าที่ของพาณิชย์จังหวัด โดยการ จัดแสดงสินค้าและสร้างความรู้แก่ผู้ซื้อสินค้าในต่างประเทศ

3) การจำหน่ายยาสมุนไพรของโรงงาน สามารถจำหน่ายในช่องทางร้านขายยาแผนปัจจุบันซึ่งจำหน่ายได้มากกว่า เนื่องจากมีประเด็นเรื่องการยอมรับทางกฎหมาย จึงมีความ ได้เปรียบกว่า ดังนั้นในการผลิตยาสมุนไพรหากทำได้ ควรทำการจดทะเบียนเพื่อให้ใช้ได้ กว้างขวางกว่า ทั้งนี้ทางอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข ควรให้ความรู้วิธีการดำเนินการขอขึ้น ทะเบียนโดยการจัดอบรมหรือทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือคู่มือประกอบ

4) การจำหน่ายสินค้า ควรให้กำหนดอายุสินค้าให้แก่ผู้ประกอบการ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค

5) ร้านขายยาเป็นสถานที่จำหน่ายสินค้า วัตถุประสงค์แก่ผู้บริโภค โรงพยาบาล และแก่โรงงาน ยา คือมีสินค้าที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นทั้งผู้บริโภค โดยตรงและเป็นกลุ่มผู้ผลิต หากต้องการพัฒนา คุณภาพตัวสินค้าและวัตถุประสงค์ให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ควรส่งเสริมการพัฒนาร้านขายยา ให้จำหน่ายมี วัตถุประสงค์ที่มีคุณภาพ เพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคและเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่สินค้า โดยดำเนินการ โดยสาธารณสุขจังหวัด หรือสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข และ สร้างเกณฑ์ในการรับซื้อสินค้า โดยดำเนินการอย่างค่อยเป็นไป ทางมหาวิทยาลัยและกระทรวง สาธารณสุขอาจร่วมวางแผน จัดอบรมผู้ประกอบการด้านขายสมุนไพรทุกฝ่าย ทั้งผู้ผลิตและผู้ค้า หน่วยงานเภสัชสาธารณสุขจังหวัด ควรทำงานส่งเสริม มากกว่าตรวจจับ เนื่องจากความเข้าใจ เกี่ยวกับการพัฒนาพืชสมุนไพรอาจยังไม่เพียงพอ เท่าที่ผ่านมายังไม่มีการอบรมชี้แจงด้านคุณภาพ วัตถุประสงค์แก่ผู้ประกอบการโดยรัฐ

7.5 การจัดการบริโภคหรือการใช้ สิ้นค้า

ในกลุ่มผู้บริโภคระดับชุมชน มักยอมรับยาพื้นบ้าน และยอมรับการใช้ในรูปแบบผักพื้นบ้านอาหารสมุนไพร แต่ชุมชนระดับกลาง ผู้มีการศึกษาในเมืองยังมีโอกาสยอมรับยาพื้นบ้านน้อย เว้นแต่เป็นผู้แสวงหาทางเลือกในการรักษา การใช้สิ้นค้า ผู้ใช้ไม่ควรใช้ตามกระแสเช่นผลิตภัณฑ์สุขภาพ เพื่อให้การใช้เป็นไปอย่างรู้ค่าและยั่งยืน คณะเภสัชศาสตร์ควรให้ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรอย่างถูกต้องแก่ประชาชนเน้นการใช้สมุนไพรในสาธารณสุขมูลฐานเป็นหลัก โดยการจัดอบรมครู ผู้นำหมู่บ้าน หัวหน้าสถานีอนามัย หัวหน้างานแพทย์แผนไทย และโรงพยาบาล เพื่อให้เกิดการขยายผล ควรจัดทำเป็นประจำ และมีการผลิตตำราวิชาการให้เป็นหลักการใช้สมุนไพรสำหรับนักวิชาการเช่นกลุ่มที่จะเป็นครูหรืออาจารย์และนักสาธารณสุขในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ผลิตสมุนไพร

แนวทางการส่งเสริมการนำพืชสมุนไพรไปใช้ พบว่ายังไม่มีการส่งเสริมการใช้พืชสมุนไพรหรือสิ้นค้าอย่างจริงจังในทุกระดับ มีการส่งเสริมการผลิตโดยสร้างกลุ่มนตพ.และสนับสนุนผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลาง ไม่มีการวิเคราะห์การตลาดของสิ้นค้ากลุ่มต่างๆ ว่ามีกลุ่มเป้าหมายเป็นใคร อีกทั้งไม่มีการวิเคราะห์คุณภาพของสิ้นค้าหรือมีการดูแลประเมินผลการนำสิ้นค้าไปใช้ เพื่อประเมิน และพัฒนาผลิตภัณฑ์ ในระดับชุมชน ควรมีการอนุญาตให้จัดแสดงนิทรรศการหรือเปิดตัวสิ้นค้า เพื่อให้ชนรุ่นใหม่ได้ศึกษา เช่นกรณีของพระอธิการเอนก มหาวีโร แห่งวัดเจียง อำเภอมะเข่จ๋ม(ดูในภาคผนวก) ได้สนับสนุนผลิตภัณฑ์ของหอมพื้นบ้าน โดยวางผลิตภัณฑ์ให้ชาวบ้านเข้ามาศึกษาและบูชา อีกทั้งได้ริเริ่มจัดสถานที่บริการด้านการแพทย์แผนไทยเพื่อจุดประกายให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งมีแนวคิดในการพัฒนาองค์ความรู้และยาของหอมพื้นบ้านควบคู่กับการปลูกสมุนไพรจากป่าที่หายากขึ้น

ในการนำเสนอผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาด้านยา ควรแนะนำเรื่องส่วนประกอบและสรรพคุณพื้นบ้านเพื่อประกอบการนำสิ้นค้าไปใช้เพราะบางกลุ่มลูกค้ายังไม่รู้จักสิ้นค้า จึงไม่กล้าใช้การนำเสนอทั้งพืชสดและแห้งน่าจะเป็นการเหมาะสม

7.6 การจัดการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจพืชสมุนไพร (cluster)

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้พืชสมุนไพร ได้แก่รูปแบบของการสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายวิสาหกิจพืชสมุนไพรเพราะจะสามารถสร้างความเข้มแข็งของกิจกรรมตั้งแต่ต้นทางธุรกิจโดยกลุ่มชุมชนที่สนใจทำธุรกิจเช่นผู้ปลูก ผู้แปรรูป จะมีทิศทางชัดเจน ได้รับความรู้และพัฒนาด้านเทคนิควิชาการที่ดีจากเครือข่าย โดยเฉพาะการปลูกที่ทำในพื้นที่น้อยเมื่อรวมกันก็จะสามารถขายได้ ทำให้มองเห็นภาพในอนาคต

การดำเนินการเชิงรุกสร้างเครือข่ายพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ประกอบด้วยกลุ่มธุรกิจและสถาบันที่เกี่ยวข้องมารวมกันดำเนินกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน มีความร่วมมือเกื้อหนุน เชื่อมโยง และเสริมกิจการซึ่งกันและกันอย่างครบวงจร ตั้งแต่ธุรกิจต้นน้ำถึงปลายน้ำ และเชื่อมโยงกับธุรกิจสนับสนุนอื่น ๆ ประกอบด้วยนักการตลาด พ่อค้าคนกลางหรือ ผู้ปลูก หรือฝ่าย วัตถุประสงค์และเจ้าของโรงงานร่วมกันและสถาบันให้ความรู้ด้านการวิจัยและพัฒนาสินค้า (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ประโยชน์ที่จะเกิด ตัวอย่างเช่นกรณี ผู้ประกอบการรายเล็กอาจมีความต้องการซื้อวัตถุดิบปริมาณน้อย จึงไม่สามารถซื้อได้ในราคาต่ำ การรวมกลุ่มจะทำให้ทราบความต้องการของกันและกันและอาจรวมกันซื้อในราคาต่ำ และจาก ปัญหาด้านการตลาด ผู้ปลูกไม่สามารถทราบว่าผู้ต้องการสินค้าเป็นใครบ้าง ส่วนผู้ผลิตไม่ทราบว่า ผู้ปลูกอยู่ที่ใด ประกอบกับการตลาดยังไม่นิ่ง ดังนั้นการรวมตัวกันจะสามารถทำการตลาดร่วมกัน เป็นวิธีการเปิดตัวและร่วมกิจกรรมระหว่างผู้ปลูกและผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ และฝ่ายการตลาดและ หาก ตลาดต้องการสินค้าส่งออกหรือปริมาณมาก ความต้องการและการระบายสินค้าจะได้พอดี การ ดำเนินการ โดยเริ่มจากการที่รัฐกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาสมุนไพร อยู่แล้ว ผู้รับนโยบายคือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โดยฝ่ายเภสัชสาธารณสุข สนับสนุนการวางแผนงาน โดยจัดการ ประชุมสร้างเครือข่ายเช่นกลุ่มลูกประคบ กลุ่มน้ำมันหอม กลุ่มแปรรูปสมุนไพรเป็นจีน เป็นผง โดย ร่วมกับคณะเภสัชศาสตร์โดยศูนย์วิจัยสมุนไพรภาคเหนือ และศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์เชียงใหม่ เพื่อตรวจสอบคุณภาพ วิจัยและพัฒนาสินค้า ตามที่บริษัทที่ซื้อต้องการโดยทำ ดังนี้ กำหนดสินค้า เป้าหมาย (บางชนิดเป็นสินค้าตามฤดูกาล) อาจเป็นสินค้าที่มีรายการสั่งซื้อมาแล้ว จากฝ่าย การตลาดสร้าง เว็บไซต์ขึ้นมาเช่น สินค้าที่มีการรับซื้อปริมาณมาก เช่น น้ำมันตะไคร้หอม แผลกหอม ว่านสาวหลง ตะไคร้แกง พ่อค้าคนกลาง อาจหาสินค้าที่มีแหล่งปลูก สมุนไพรที่จะถักนํ้ามัน โดยใช้เครื่องถักเคลื่อนที่ หากเป็นวัตถุดิบถึงสำเร็จรูป ต้องแปรรูป ณ จุดใดจุดหนึ่งระหว่าง แหล่งปลูกและสถานที่อบแห้ง ควรวางแผนการปลูก โดยการจัดโซนการปลูกแบบเกษตรอินทรีย์ หรือแบบ GAP โดยร่วมกับพัฒนาที่ดินจังหวัด การพัฒนาคุณภาพวัตถุดิบจะทำสินค้าขายได้ราคา ได้ถูกค่าที่ต้องการคุณภาพ ลดปัญหาเรื่องคุณภาพวัตถุดิบ เรื่องการตลาด พ่อค้ากล่าวว่า “ราคากำไร บาทเดียวก็คุ้ม แต่เอาปริมาณ” การหาข้อมูลการผลิตผลิตภัณฑ์สุขภาพ โดยเฉพาะการถักนํ้ามัน หอมระเหย ควรจะลงทะเบียนผู้ถักนํ้ามันหอมระเหยเพื่อสำรวจและตรวจสอบคุณภาพเพื่อส่งเสริม การตลาด

สำหรับการสร้างเครือข่ายต้องดำเนินงานอย่างมีจริยธรรม เช่นความซื่อสัตย์ และจริงใจ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่ตัดราคาตัวเอง ต้องทำสัญญาด้านการผลิตกับผู้ปลูก (contact farming) เครือข่ายจึงจะยั่งยืน

สมุนไพรมันที่จะเป็นสินค้าที่ยั่งยืน ต้องใช้หลักการทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาจัดระบบ นั่นคือ

(1) สินค้าต้องมีเอกลักษณ์

(2) มีการจัดการเป็นกลุ่มหรือเป็นสหกรณ์ผู้ผลิต มีเครือข่าย มีพันธมิตรอย่างสร้างสรรค์ มีเอกลักษณ์ผลิตให้ได้คุณภาพ ผลิตเป็นโควต้า ให้เกษตรกรมีผลประโยชน์ เพราะตนเองไม่สามารถรับรู้ข่าวสารได้ทันโลก ควรสร้างเครือข่ายหลายๆแห่ง

(3) ระบบการปลูกอยู่ในระบบปิด สามารถควบคุมได้ ให้มีคุณภาพ ส่งขายได้ตามที่ต้องการ ในช่วงเวลาที่ต้องการ

(4) ให้รัฐสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่นระบบรับรองมาตรฐานและอื่นๆ รวมทั้งเทคโนโลยี ให้โอกาส และแบ่งแยกหน้าที่ ให้รัฐช่วยให้มีการผลิตแบบ mass production ด้วยการรวมกลุ่มกัน ทำให้ต่อเนื่องยั่งยืน

สรุปประโยชน์ของเครือข่ายวิสาหกิจ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) คือ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (win-win) ที่สำคัญคือจะช่วยลดต้นทุน ทั้งในด้านวัตถุดิบ และการตลาด การวิจัยและพัฒนา การพัฒนาบุคลากร และโครงสร้างพื้นฐานสำหรับธุรกิจที่เกี่ยวข้อง

7.7 แนวทางการกระตุ้นและขับเคลื่อนการผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืน

จากแผนยุทธศาสตร์ของชาติ เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ยุทธศาสตร์ของกระทรวง เพื่อพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีและยุทธศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นยุทธศาสตร์การสร้างฐานเศรษฐกิจใหม่ (เชิงรุก) การเพิ่มมูลค่าของฐานเศรษฐกิจเดิม (ปรับตัว) มีโครงการที่ได้รับอนุมัติจากจังหวัด ให้วิจัยเพื่อพัฒนาเสริมสร้างธุรกิจเพื่อเพิ่มขีดความสามารถขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือ โครงการผลิตภัณฑ์สมุนไพรมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาห้องปฏิบัติการทดสอบรับรองมาตรฐาน พัฒนาศูนย์บริการสปาที่มีอัตลักษณ์ล้านนา พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรมันเพื่อทดแทนการนำเข้าและส่งออก โครงการดังกล่าวมีส่วนสนับสนุนจากฐานรากคือ เพิ่มมูลค่าจากการค้าและการลงทุน และเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว ในธุรกิจสุขภาพ (สุวรรณา เวชชภิภู, 2549) เพื่อให้สอดคล้องกับแผนงานดังกล่าวผู้วิจัยจะได้เสนอการขับเคลื่อนการผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืน ดังนี้

เป้าหมายของการขับเคลื่อน

1) เพื่อให้เกิดการค้นคว้า วิจัยและเพื่อจัดการความรู้ที่เกื้อหนุนให้การผลิตพืชสมุนไพรและการใช้พืชสมุนไพรมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ และใช้ดูแลสุขภาพและพึ่งตนเอง

2) เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมดังกล่าว

3) เกิดระบบสนับสนุนและการจัดสรรงบประมาณเพื่อการผลิตและใช้สมุนไพรของประเทศ

การดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ควรกำหนดกรอบและทิศทางในการขับเคลื่อน 3 ยุทธศาสตร์ได้แก่

- (1) ยุทธศาสตร์การวิจัยและจัดการความรู้
- (2) ยุทธศาสตร์การสร้างการมีส่วนร่วม
- (3) ยุทธศาสตร์การสร้างระบบสนับสนุนและบริหารจัดการ

(1) ยุทธศาสตร์การวิจัยและจัดการความรู้

เป้าหมาย

เกิดการรวบรวมข้อมูลความรู้หรือทุนด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและทุนด้านภูมิปัญญา ที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ เกิดการรวบรวมความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาและที่คงอยู่ในชนบท และเกิดการรวบรวมข้อมูลพืชสมุนไพรที่นำเข้าสู่ส่งออกเพื่อการผลิตยาสมุนไพร สมุนไพรที่หายาก และจัดลำดับพืชสมุนไพรที่ได้เพื่อการอนุรักษ์สำหรับลูกหลาน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

มีฐานข้อมูลและระบบการจัดการ ฐานข้อมูลสมุนไพรของประเทศเช่นข้อมูลชนิดและปริมาณสมุนไพรที่ใช้เป็นยา และความต้องการใช้สมุนไพรของประเทศ

แผนงาน/โครงการ

- ก) การจัดการฐานข้อมูลและการศึกษาวิจัยการผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืน ระยะเวลา 3 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
- ข) การศึกษาวิจัยพืชสมุนไพรที่ทดแทนยาแผนปัจจุบัน ระยะเวลา 2 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมป่าไม้ กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
- ค) การวิจัยเพื่อการปลูกและเพาะพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจเช่นฟ้าทะลายโจร การวิจัยด้านการตลาดของสมุนไพรทั้งภายนอกและภายในระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือ สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตรกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์และกรมการค้าภายใน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ

- ง) การวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรรูปแบบต่าง ๆ สำหรับตลาดภายนอกและภายในระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือ คณะเภสัชศาสตร์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ

(2) ยุทธศาสตร์การสร้างการมีส่วนร่วม

เป้าหมาย

พัฒนากลไกที่เปิดโอกาสให้ทุกๆฝ่ายมีส่วนร่วม ในการขับเคลื่อนการผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

มีชุมชนต้นแบบที่มีส่วนร่วมในการผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืน อย่างน้อย 1 ชุมชนต่อปี มีข้อมูล/ความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนในการ สัมมนา มีสมาชิกเครือข่ายเพิ่มขึ้นทุกปี และเกิดรูปแบบและปฏิบัติการเพื่อสื่อสารและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

แผนงาน/โครงการ

- ก) การมีส่วนร่วมของชุมชน/สังคมระดับพื้นที่ในการผลิตพืชสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพ ระยะเวลา 1-3ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมพัฒนาชุมชน กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ สร้างชุมชนที่ปลูกและใช้สมุนไพรสาธารณสุขมูลฐานในการดูแลสุขภาพ
- ข) การสร้างพัฒนา เครือข่ายภูมิปัญญา พระ หมอพื้นบ้าน นักวิชาการ แพทย์แผนปัจจุบัน ระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือ วิทยาลัยการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้ภูมิปัญญาเดิมได้รับการสืบทอดและพัฒนาอย่างเป็นระบบ
- ค) การสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ด้านสมุนไพรและการแพทย์แผน ไทยและให้ความรู้เช่น ด้านพรบ. คุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผลิตและการแปรรูปพืชสมุนไพร มาตรฐานระดับต่างๆแก่หมอพื้นบ้านและนักวิชาการ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ระยะเวลา 1-3 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมพัฒนาชุมชน กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์
- ง) การสร้างเสริมศักยภาพแก่เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย หมอพื้นบ้านในการมีบทบาทร่วมในการดูแลสุขภาพของชุมชน ระยะเวลา 1-3 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมพัฒนาชุมชน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์

- จ) สร้างเสริมบทบาทวัด/ชุมชนในการพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพพื้นบ้าน ระยะเวลา 1-3 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมพัฒนาชุมชน กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯและกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ใช้ชุมชนบ้านเจียง ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม เป็นแม่แบบในการดูงาน
- ฉ) สร้างเสริมระบบคุณค่าของระบบการดูแลสุขภาพโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยให้ชุมชนร่วมจัดระบบคุณค่าเพื่ออนุรักษ์และจัดให้มีการท่องเที่ยวเป็นจุดในหมู่บ้านเชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้านเพื่อให้คนนอกหมู่บ้านหรือนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา และเป็นการสร้างรายได้แก่ชุมชนจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือจากการพักผ่อนในหมู่บ้าน บริหารจัดการโดยผู้นำหมู่บ้าน อบต. ร่วมหาทุนและดำเนินการโครงการ ระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี ใช้ชุมชนแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน เป็นตัวอย่างในการดำเนินงาน

(3) ยุทธศาสตร์การสร้างระบบสนับสนุนและบริหารจัดการ

เป้าหมาย

พัฒนากลไกที่ทำให้ทุกฝ่ายได้แก่รัฐและชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อน มีรูปแบบในการขับเคลื่อน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

มีชุมชน โรงพยาบาล สถานีอนามัยต้นแบบในการดูแลสุขภาพ อย่างน้อย 1 ชุมชนต่อปี และเครือข่ายวิสาหกิจสมุนไพรอย่างน้อย 1 ชุมชนต่อปี สมาชิกเครือข่ายเพิ่มขึ้นทุกปี มีการพิจารณาเพื่อปรับปรุงกฎหมายที่เป็นอยู่ให้เหมาะสม

แผนงาน/โครงการ

- ก) โครงการจัดการความรู้ กฐนะเบียบที่เป็นอุปสรรคในการนำพืชสมุนไพรเข้าสู่ระบบบริการสุขภาพระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา
- ข) โครงการส่งเสริมให้มีการผลิตและการนำสมุนไพรไปใช้ในระบบสาธารณสุขของประเทศ ระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา
- ค) ส่งเสริมการดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางสุขภาพแห่งเอเชียคือ ให้มีการวิจัยทางด้านเภสัชกรรมเพื่อเพิ่มผลผลิต เพื่อให้ได้วัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพดี และสมุนไพรในปริมาณมากโดยมีสมุนไพรที่รัฐ

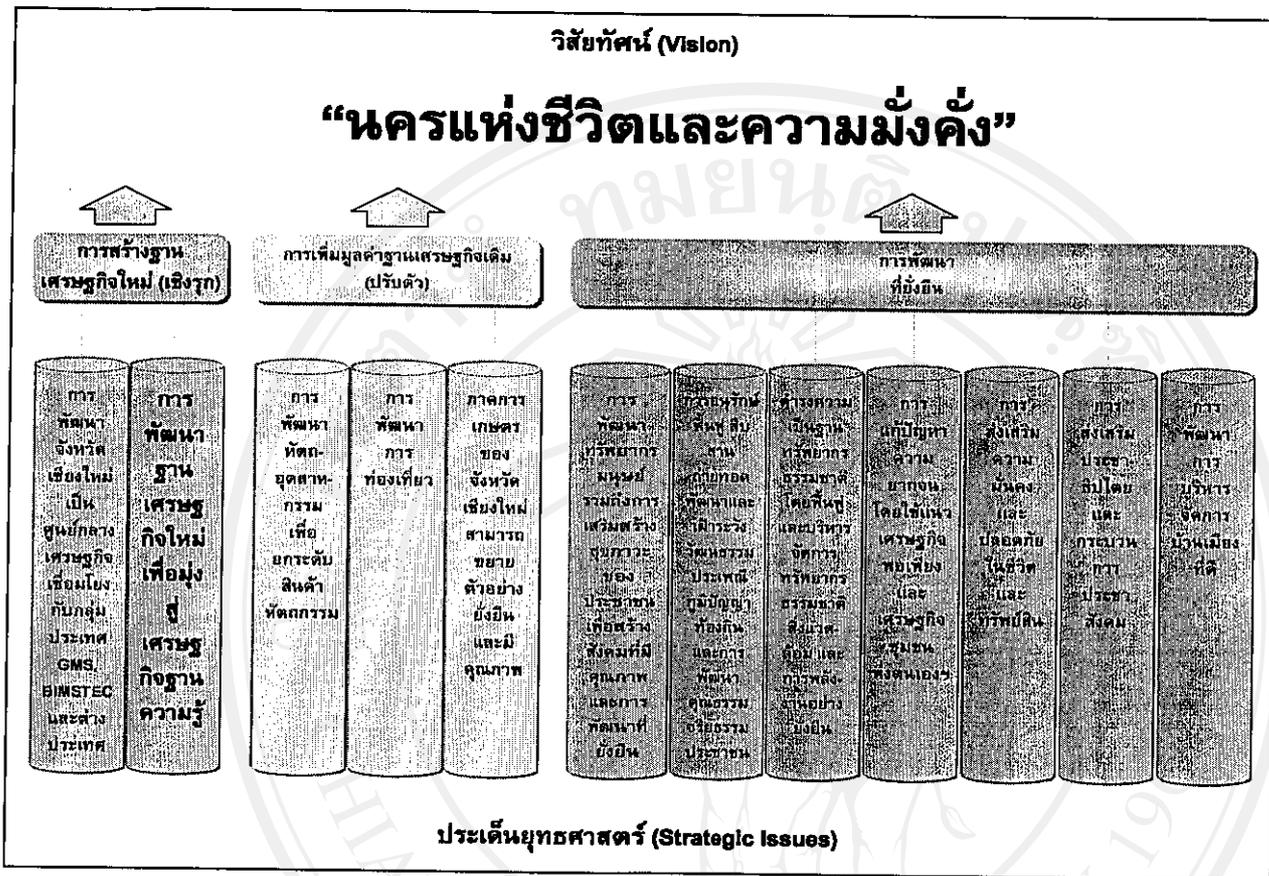
กำหนดไว้ และสมุนไพรที่แต่ละแหล่งผลิตต้องการ โดยการใช้ระบบคุณภาพแบบ Good Agricultural Practice (GAP) และ Good Harvesting Practice (GHP) โดยทำตัวใดตัวหนึ่งนำร่องไปก่อนเช่นฟ้าทะลายโจร ในการพัฒนาสมุนไพร ให้ภาคเอกชนมาร่วมพัฒนาสมุนไพร ระยะเวลา 1 ปี ผู้รับผิดชอบคือ กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา

- ง) ส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน และการปลูกสมุนไพรและการแปรรูปเชิงพาณิชย์ที่มีคุณภาพและมาตรฐาน เพื่อป้อนโรงงาน ระยะเวลา 1 ปี รับผิดชอบโดยสาธารณสุขอำเภอ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- จ) สร้างหลักเกณฑ์/แนวทางการพัฒนาพืชสมุนไพรในแหล่งธรรมชาติ/ชุมชน และวิธีการนำพืชสมุนไพรออกจากป่าอย่างเหมาะสม ระยะเวลา 1 ปี รับผิดชอบโดยกรมป่าไม้ และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ
- ฉ) ส่งเสริมชุมชน หมอพื้นบ้านและเยาวชนให้ทำการสำรวจพันธุ์/เพาะพันธุ์พืชสมุนไพรเพื่อปลูกในป่าที่มีในท้องถิ่น ระยะเวลา 1 ปี รับผิดชอบโดยกรมป่าไม้ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ

สำหรับยุทธศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่ ตามแผนภาพข้างล่างนี้ (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่, 2549) หากได้ดำเนินการตาม ยุทธศาสตร์การวิจัยและจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์การสร้างการมีส่วนร่วมและยุทธศาสตร์การสร้างระบบสนับสนุนและบริหารจัดการที่ผู้วิจัยได้เสนอ ย่อมจะสอดคล้องอย่างชัดเจน โดยมีแนวทางเดียวกันการพัฒนาที่ยั่งยืน และเสริมการสร้างมูลค่าฐานเศรษฐกิจเดิม (ปรับตัว) และการสร้างฐานเศรษฐกิจใหม่ (เชิงรุก) โดยเป็นการใช้แนวเศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจชุมชน สามารถดำรงความเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติโดยฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการพลังงานอย่างยั่งยืน เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสานถ่ายทอดและพัฒนาและเฟื่องฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาจริยธรรม รวมถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เสริมสร้างสุขภาวะของประชาชนเพื่อสร้างสังคมที่มีคุณภาพและการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิสัยทัศน์ (Vision)

“นครแห่งชีวิตและความมั่งคั่ง”

ภาพ 7.2 ยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : อ.วัลลภ ก้าวอำไพ - วิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 เวลา 09:00-12:00 น. ณ ห้องประชุม โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ เชียงใหม่

7.8 รูปแบบชุมชนที่มีการผลิตและการใช้พลังงานไฟฟ้าที่ยั่งยืนในการดูแลสุขภาพ

จากการวิจัย พบว่าชุมชน 2 แห่ง มีการผลิตและการใช้พลังงานไฟฟ้าเพื่อดูแลสุขภาพ โดยมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความยั่งยืนดังนี้

7.8.1 **ชุมชนบ้านหัวทุ่ง** อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ อาศัยอยู่ในเขตต้นน้ำแม่ปิง ทางฝั่งตะวันตกอยู่ระหว่างแนวต่อเขตป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาวซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำของขุนหัวแม่ตุ้ และห้วยละคร ที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ปิง มีระบบการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าคือพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 4,000 ไร่ จัดเป็นป่าใช้สอย 2,000 ไร่ ป่าอนุรักษ์ 2,000 ไร่ ระดับความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง

400 – 800 เมตร ชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา และปลูกพืชผัก และส่วนหนึ่งพึ่งพาประโยชน์จากป่า เช่น เก็บพืชผัก อาหารและอาชีพที่สำคัญที่เป็นรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี คือ อาชีพจักสาน สานกำวย จะมาร่วมกันทำ เป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับครอบครัวเป็นอย่างดี ไม้ที่นำมาจักสาน ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ที่ชาวบ้านร่วมกันปลูกไม้ไผ่ไว้ใช้ในพื้นที่กว่า 40 ไร่ การดูแลป่าของชาวบ้านหัวทุ่ง มีการตั้งกฎระเบียบหรือกลไกในการดูแลรักษาป่าระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองในชุมชนคือ ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบโดยชุมชนเอง มีคณะกรรมการบริหารชุมชน มีการกำหนดขอบเขต แนวเขตพื้นที่ป่าชัดเจน โดยจัดทำป้ายทั้งแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย มีการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เช่น ทำแนวกันไฟ ออกตรวจพื้นที่เป็นประจำและการนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ มาจัดการดูแลรักษาป่าควบคู่ไปกับกฎระเบียบของชุมชน เช่น พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือต้นน้ำ ทำกิจกรรมรักษาป่า เช่น การบวชป่า สืบชะตาป่าเป็นต้น กำหนดข้อห้ามของป่าอนุรักษ์ คือห้ามตัดไม้ การบุกรุกแผ้วถาง ล่าสัตว์ หาของป่าทุกชนิด จุดไฟเผาป่า และห้ามนำไม้แห้ง ไม้ล้ม ไม้นอน ขอนไม้ และลากไม้ออกจากบริเวณป่าอนุรักษ์โดยเด็ดขาด

ผลผลิตจากป่าที่ชุมชนบ้านหัวทุ่ง เข้าไปใช้ประโยชน์มีมากถึง 17 ชนิด รวมรายได้ไม่ต้องจ่ายทั้งปี รวมเป็นเงิน 46,100 บาท และรายได้ที่ชุมชนได้จากการขายผลผลิตจากป่า รวม 3,450 บาท รวมรายได้ทั้งที่นำมาเป็นอาหารและเพื่อจำหน่าย เป็นเงินทั้งสิ้น 49,550 บาท / ปี เฉลี่ยคิดจากจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 20 คน มีรายได้ต่อคน/ปี รวม 2,478 บาท นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรที่ชาวบ้านสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ถึง 22 ชนิด (รายละเอียดดูได้ในภาคผนวก)

7.8.2 ชุมชนบ้านเจียง ชุมชนบ้านเจียง ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีพระอธิการเอนกเป็นผู้นำชุมชน ส่งเสริมให้มีการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพโดยการ ใช้สมุนไพรเดี่ยวและบริการแก่ผู้ป่วยและมีบริการยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน รวบรวมตำรายาพื้นบ้าน ท่านได้ติดตามองค์ความรู้ ศึกษาตำราต่างๆ มีโบราณและพิพิธศึกษา ภูมิปัญญาและใช้ประสบการณ์ ตัวเองรักษา ชาวบ้านมาขอให้รักษา อีกทั้งมีการนำสมุนไพรมาปลูกเพาะพันธุ์ 10 ไร่ และการปลูกไว้ในป่าและที่รกร้าง โดยทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน เยาวชนและนักเรียน เป็นที่ปรึกษาและจัดอบรมทางจิตวิญญาณและประชุมร่วมกันระหว่างหมอพื้นบ้านและหมอชนเผ่า โดยทำร่วมกับงานด้านสังคมและ

วัฒนธรรม ชาวบ้านให้ความร่วมมือโดยจัดสรรเงินเพื่อร่วมงานสร้างอาคารผลิต อาคาร รักษา 2 ชั้นมีที่อบไอน้ำ เห็นว่าภาคเหนือใช้สารพิษมาก จึงทำเพื่อขับสารพิษ(รายละเอียด ดูได้ในภาคผนวก) เป็นการช่วยชาวบ้านไปด้วย ปัญหาปัจจุบันคนหันไปหาช่องทางในการ ดูแลรักษา เช่นพึ่งยารัฐ นานๆหันมาพึ่งยาสมุนไพร พระมานำเสนอให้ชาวบ้านหันมา พึ่งตนเอง

ท่านมีความเห็นว่าร่างกายดี จิตใจดี โรคจะน้อย ยาของหมอพื้นบ้าน เป็นส่วน หนึ่งในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ขณะนี้ต้องการวิเคราะห์หาสูตรยาที่ป้องกันไว้ก่อน หมอ พื้นบ้านจะไม่ใช้รักษาด้วยสมุนไพรอย่างเดียว ต้องครบวงจรคือ ภูคณา พิธีกรรม การตัด เกิด สะเดาะเคราะห์ และใช้สมุนไพร เป็นองค์รวมของหมอเมือง พระก็ต้องศึกษา พิธีกรรม ความเชื่อ ต้องไปศึกษาเรียนรู้ ถือว่าเป็นศาสตร์ ให้ความเชื่อของคนไข้และ หมอเชื่อมต่อกัน ใช้กำลังใจผนวกสมุนไพร คนไข้หายเร็ว การใช้สมุนไพร คนละท้องถิ่น วิธีการอาจต่างกันแม้กระทั่งตัวยาอาจไม่ครบส่วน ส่วนมากการเจ็บป่วย มีความเชื่อเหนือ ธรรมชาติ ใช้ด้านพิธีกรรม เช่น คนไข้เชื่อเรื่องผี ใช้ด้านพิธีกรรม (คนไข้ หมอ และ ญาติ อยู่คนละมิติจึงต้องเรียนรู้)

สรุปประเด็นรูปแบบการจัดการดูแลสุขภาพของชุมชนบ้านเจียง

- 1) พระเป็นผู้นำชุมชน รวบรวมองค์ความรู้พื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง เป็นตัวแบบแห่งการ อนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2) มีหลักว่าร่างกายและจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าดีทั้ง สอง โรคจะน้อย
- 3) การใช้พิธีกรรมประกอบเป็นการเชื่อมต่อรหว่างญาติ คนไข้และหมอ คนที่ดูแล ผู้มี ส่วนร่วม จะต้องเรียนรู้ศาสตร์เหล่านี้ด้วย
- 4) หมอเมืองเริ่มต้นที่วัดได้เรียนรู้ขณะบวชเรียน สนใจแต่ตำรายา การรักษาของหมอ เมือง ไม่ใช่แต่เรื่องสมุนไพรอย่างเดียว มีคาถา พิธีกรรม การตัดเคราะห์ การส่งเกิด ครบวงจร
- 5) พระสอนให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเองด้วยสมุนไพร อย่างง่าย ๆ เป็นตัวกลางเชื่อมต่อ ระหว่าง สมุนไพรเดี่ยวและการใช้ยาประกอบ
- 6) ส่งเสริมการใช้สมุนไพรโดยเป็นตัวประสบการณ์ของการใช้ และจัดให้มีบริการด้าน การรักษาเริ่มด้วยการอบ การประคบ และการนวด เพื่อถอนพิษยา เป็นการเริ่มต้นที่ ดึงให้ชาวบ้านหันกลับมาใช้วิธีการดั้งเดิมในการดูแลสุขภาพ
- 7) สนับสนุนการรักษาของหมอเมือง ร่วมกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของหมอเมืองในวัด
- 8) เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและหมอเมือง

9) มีการผลิตและใช้สมุนไพรอย่างเห็นประโยชน์สูงและปลูกอนุรักษไว้ให้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

10) ใช้คนเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ค่อยทำแบบค่อยเป็นค่อยไป

7.8.3 ชุมชนบ้านแม่กำปองแม่กำปอง ตั้งอยู่ในตำบลห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านในหุบเขา (ห่อมคอย) มี 132 หลังคาเรือน จำนวน 415 หลังคาเรือน อาชีพหลักเก็บใบเมี่ยง กาแฟ ไม้ผลเมืองหนาว เดิมเป็นพื้นที่กันดาร มีปัญหาด้านโรคภัยไข้เจ็บ ขาดสารอาหาร โรคเอดส์ ขยะ และน้ำบริโภค ต่อมาผู้นำหมู่บ้านได้เริ่มพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น ถนน และกลุ่มอาชีพ ประสบความสำเร็จจากการพัฒนากลุ่มโดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือแก้ปัญหา ได้ภายใน สองปี เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสืบทอดภูมิปัญญาโดยมีการผลิตยาพื้นบ้านใช้ในหมู่บ้าน เน้นการสร้างความรู้ และการสร้างเศรษฐกิจชุมชน โดยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2543 ความสำเร็จเกิดจากการร่วมกันคิดค้น หาสิ่งที่ยากได้ รูปแบบที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมคือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อีกทั้งได้ค้นพบว่าเศรษฐกิจฐานรากต้องมาก่อน โดยเพิ่มโครงการปลูกผักพื้นบ้าน และผักสวนครัวเลี้ยงไก่ และหมูหลุม เพื่อลดค่าใช้จ่าย

ผู้วิจัยสรุปว่า การผลิตและการใช้สมุนไพรที่ยั่งยืนในชุมชนล้านนา ควรเริ่มจากชุมชนร่วมกันคิดเริ่มจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตัวอย่างจากหมู่บ้านห้วยทุ่ง บ้านแม่กำปองสามารถใช้ผลผลิตจากป่า โดยลดรายจ่าย ขณะเดียวกันมีป่าชุมชนที่เข้าไปทำกินได้ มีระบบการอนุรักษ์และมาตรการป้องกันป่า ส่วนชุมชนบ้านเจียง เริ่มจากพระซึ่งเป็นผู้นำจิตวิญญาณ เริ่มโดยอาศัยวัฒนธรรมและระบบหมอพื้นบ้านที่มีอยู่ ทำให้ชาวบ้านได้กลับมาเห็นคุณค่าภูมิปัญญาเดิม โดยเริ่มจากจุดเล็กๆ ขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธวัฒนธรรมใหม่ สามารถผลิต อนุรักษ์และใช้สมุนไพรอย่างยั่งยืน เมื่อชุมชนเข้มแข็งแล้ว สามารถสร้างธุรกิจเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นโดยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดให้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆในหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาศึกษา ขณะเดียวกันก็สร้างรายได้จากสินค้าหรือพืชสมุนไพรที่แปรรูป หรือใช้ในรูปสมุนไพรสด หากศักยภาพการผลิตผลิตภัณฑ์ยังไม่ดีพอ